

Torsdag med THORS

Dagens teman — inte temor — är mångahanda: från västnyländska "fäl" järnvägsterminologi och ordet temas pluralform.

Och så är ni välkomna med nya frågor! Hbl vidarebefordrar brev till prof. Thors.

"De i Västnyland vanliga fäl och fälas har väl en enkel härledning", frågar en läsare.

Fäl och fälas återgår på färd och färdas; rd har i bl.a. Österbotten, Åboland och västra Nyland först blivit ett s.k. tjockt l — vanligt i Österbotten än i dag —, och i västra Nyland har detta sedan blivit vanligt l.

Samma förändringar har skett i stora delar av Sverige: det är därför som det heter *hin håle* "den onde", av ett gammalt *hin hårde*.

Fäl har i våra dialekter fått vissa specialbetydelser, t.ex. "spår, fjät".

(I det här sammanhanget skall jag kort svara på en annan fråga, som kommer från samma håll. Jag skrev helt nyligen, att en västnylänning hade ställt en fråga. Det framgick att det var en dam. Jag brukar mycket ofta använda ord av typen västnylänning o.dyl., när jag inte vill ange könet).

En annan insändare har lagt märke till ett flertal ovanliga ord i en rikssvensk facktidsskrift för järnvägsmän.

De flesta är välbekanta från nutida rikssvenskt (en smula fackfärgat) språk. Man kan sålunda *senarelägga* (och *tidigarelägga*) tåg, sammanträden m.m. Givetvis motsvarar *senarelägga* det vanliga *uppskjuta*, men ibland har man behov av ett ord som exaktare anger vad det är fråga om.

Ett bra ord är *snabba upp*: en

förbindelse t.ex. med Oslo snabbas upp. Det motsvarar förstås *göra snabbare*.

Också hos oss talar man om att en person *pendlar* (åker av och an) mellan t.ex. Ekenäs och Helsingfors. Mot den här bakgrunden förstår vi termen *långpendlare*. Skulle någon resa mellan Helsingfors och Åbo varje vecka, så kan han kallas *långpendlare*.

I motsats till dessa ord var tidskriftens uttryck i *tidigare lägen* främmande för mig. ("Ett försök med särskilt snabba fredagståg i tidigare lägen.") Det framgår lätt att det är "tidigare avgångstider" som avses. I *tidigare lägen* förefaller vara ett utpräglat fackuttryck. — Rent fackmässigt är nog också *förbättra rättidigheten* "förbättra möjligheterna att hålla rätta tider".

Fackspråk av annat slag berörs av en annan läsare, som undrar om det bör heta *dröjsmålsränta* eller *förse- ningsränta*.

Det heter *dröjsmålsränta* i allmänt språkbruk. Det är den vanliga termen på många håll: *förse- ningsränta* kan tänkas vara översättning från finskan.

Ratificera "slutligt bekräfta" (ett avtal osv.) är inte alltför sällsynt. Men kan det också heta *ratifiera*?

I svenskan måste *ratificera* och subst. *ratifikation* anses vara de vanliga formerna. Helt okänt är dock inte *ratifiera*, som svarar mot det franska *ratifier* och engelskans *ratify*.

Samma frågare har fäst sig vid pluralformen *temor*. Är den riktig?

Jag vill inte godkänna *temor*, utan rekommenderar formen *teman*. Pluralformen på *-or* hör ihop med ord på *-a*, som är *den*-genus (en lampa, en fläta osv.), men vi säger ju *ett tema*. Ord med *ett*-genus och vokalslut brukar ha pluralform på *-n* (skifte, bo osv.)

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

EN HÄRVA ska man inte klarlägga utan utreda, påpekar prof. Thors bl.a. i dag. Och själv är han också alltid beredd att REDA UT alla språkliga härvor som läsekreten framför till honom. Brev till "Torsdag med Thors" kan adresseras till Hbl:s redaktion.

Dagens första frågeställare har fäst sig vid vissa högmoderna fraser, särskilt vid några som är vanliga i halvofficiell rikssvensk prosa: *lägga ett förslag* och *ta ett beslut*.

Visst är de två uttrycken vanliga (någon gång har jag också hört dem hos oss), men de välkända *lägga fram ett förslag*, *fatta ett beslut* förekommer också fortfarande. Personligen tycker jag att *ta ett beslut* är mindre stötande än *lägga ett förslag*. Verbet (*ta*, *fatta*) tillsammans med *beslut* är tämligen betydelsetomt, medan *fram i lägga fram ett förslag* understryker att förslaget innebär något nytt. (*Göra ett beslut* är säkerligen en översättningsfras efter "tehdä päätös"; den bör undvikas.)

Samme frågande undrar om substantivet *eldupphöret* skall godtas i stället för *vapenvilan*.

Eldupphör som substantiv gör än så länge ett överraskande intryck (det kan vara en anglicism, efter *cease-fire*, som egentligen är en order liksom *eld upphör!*, men som numera också brukas som substantiv). Jag tycker vi gott kan klara oss med det hävdvunna *vapenvila*.

Ett problem rörande uttalet av ett välkänt ord berörs av en annan insändare: hur uttalas ordet *lunch*?

Jag föredrar ett uttal med svenskt u-ljud. Det är det vanliga uttalet i Sverige. Hos oss hör man rätt ofta ett uttal med ö-ljud. Det skall föreställa engelskt uttal, men är felaktigt. Det faktiska uttalet i engelskan har ju en vokal som saknar motsvarighet i svenskan (en vokal mellan a och ö). I stället för att försöka träffa det rätta engelska vokalljudet skall vi alltså uttala ett svenskt u. — Ett annat ord med engelskt ursprung som uttalas på engelskt vis hos oss är *bandy* ("bändi"). I Sverige säger man "bandi". I det här fallet är det visserligen ingen svårighet att uttala på engelskt vis, med öppet ä, men spelet förekommer mest i Norden och kan därför gärna ha ett uttal med svenskt a.

Från en tredje insändare kommer ett förvånat påpekande att ordet *pasja* (eller *pasha*, som frågeställaren stavar det) inte finns i Akademiens ordlista.

Såvitt jag vet, brukas *pasja*, beteckning för en maträtt som äts vid påsktiden, bara i Finland. Rätten och ordet har kommit från Ryssland. I viss utsträckning har finlandssvenska ord upptagits i den senaste utgåvan av ordlistan, men det är ett urval särskilt vanliga ord. *Pasja* är inte något vanligt ord (för min del har jag lärt känna det först för något år sedan). — Också ordet *babba* eller *baba* för 'påskbröd' är enbart finlandskt. Det är, ärligt talat, första gången jag hör talas om ordet.

Däremot tar den senaste upplagan (1973) av ordlistan upp beteckningen *kvarg* eller *kvark* för 'ostmassa av surmjölk'.

Till slut skall jag beröra ett uttryck som en läsare i Stockholm har lagt märke till: Helsingfors rådstuvurätt började *klarlägga härvan*.

"Klarlägga härvan" låter inte bra. Det beror på att ordet *härva* har grundbetydelsen "(tilltrasslad) massa trådar". Man klarlägger ju inte en sådan, utan man reder ut den. Därför bör det också i överförd betydelse heta *utreda härvan*. Uttrycket är bildligt, och den egentliga betydelsen står förmodligen klar för många.

Carl-Eric Thors

Institutet för de inhemska språken
<http://www.sprakinstitutet.fi>